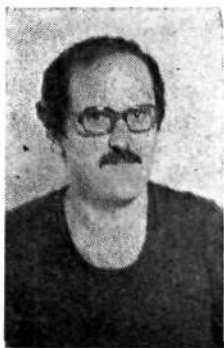

AVTORJI IN KNJIGE

Janez
Strehovec

Ne Z ne Ž

(Zapis o Javorškovem *Adamovem jabolku*)

»V našem malem mestu sem si nabral toliko sovražnikov, da bi bil pravi čudež, če bi bil prav on izjema. In ker natanko ve, da mi je bil že od vekomaj zoprni, je naravno, da mi od vekomaj vrača milo za drago. Ampak prihajajoči gost je vsaj moj naravni sovražnik. Imam pa polno nadnaravnih sovražnikov. In modrih sovražnikov. In idejnih sovražnikov. In estetskih sovražnikov. In moralističnih sovražnikov.

In zakletih sovražnikov. In sovražnikov zaradi sovraštva. In jaz, ki sem rojen za ljubezen in brez ljubezni nekdam nisem mogel preživeti niti minute svojega življenja, sem se navadil, da živim dobesedno v obsednem stanju. Že ko se zjutraj prebudim, začutim, kako me najrazličnejša usta obirajo.« (Adamovo jabolko, str. 7, 8). Že na začetku svoje najnovejše, kakopak da polemične knjige, si njen pisec ne more kaj, da nam ne bi opisal svojega posebnega položaja, ki je, če se metaforično izrazimo, med Z in Ž, vsaj ne eno ne drugo. Jože Javoršek (partizanski pesnik, dramatik, polemik in po svojih pričevanjih domnevno tudi pariški svetovljan) si je namreč nakopal številne sovražnike prav spričo svojega polemičnega, redko komu všečnega pisanja, ki se je, vsaj v svoji najbolj koreniti obliki, spočelo ob pretresljivi knjigi *Kako je mogoče*, nadaljevalo pa v *Samotnem jezdecu*, *Pičevcih*, *Nevarnih razmerjih*, *Črni krizantemi* in še kje

V teh besedilih (nenavadno tkanih prozah s fiktivnimi in realnimi osebami ter dogodki, njihovo svojevrstno mešanico ter s svetom, v katerem ima skrajno pomembno, kemično čisto in svetniško blagodejno vlogo v njem prav pisec sam) se je namreč kritiško uprl slovenski kulturniški ideali-teti, večinskim, vsesplošno odobranim razmerjem na področju slovenskega kulturnega življenja, ki ga — vsaj po Javorškovih sodbah — označujejo imena Tarasa Kermaunerja, deloma tudi dveh vrhunskih slovenskih pisateljev (E. Kocbeka in V. Zupana) ter pomembnega literarnega teoretika (dr. Dušana Pirjevca).

Jože Javoršek torej kot posameznik, ki je podvomil o stoodstotni pravilnosti vsega, kar živi v slovenski kulturi in umetnosti, se razglša za evropsko (vele)pomembno in je à priori, tudi nekritično sprejeto in vrednoteno kot samoumevno najboljše pri veliki večini slovenske kulturne srenje? Pisec obravnavane knjige kot uporni posameznik, torej nekdo, ki si upa podvomiti, kaj odkriti in pojasniti, ne privoliti v istosmernost, samoumevnost, naravnost v smislu, da tako pač mora biti. Ne trdimo, da ima Javoršek prav, se ne moti in celo banalizira ter predvsem privatizira, ko se spoprijemlje s temi dogmami in tabuji; tudi v tem kratkem zapisu bomo namenili nekaj

pozornosti njegovim nepotrebnim pretiravanjem, vendar pa je kljub vsemu njegovo do skrajnosti osamljeno polemično delo vendarle dragoceno, saj je bil vrsto let edini, ki si je upal kritično drezati v največje tabuje naših kulturnih razmerij. Je pač človek, ki si upa izpostaviti se, pričati vsaj malo po svoje, torej se ne gnete v tropu zadnjice drug k drugim tiščočim Slovincem.

Tudi kadar se v kinematografih vrti kriminalistični ali kavbojski film, je navada, da gledalci simpatizirajo z izobčenim, osamljenim, večini se upirajočim junakom ali ubežnikom, pa čeprav je negativen, morda celo odpadnik, zločinec. Vendar Slovenci pač niso kinematografsko občinstvo, ob takšnih prilikah ravnaajo povsem drugače. Zgnetejo se v čredi, kot eno so, vsi kar takoj držijo z vsemi, le da bi »zašili« samostojno mislečega, delujočega ali upajočega posameznika. Na srečo ne počno to spričo kake zasvojenosti s kakšno stalinsko ali fašistično idejo, ampak le zaradi tistega, čemur je pokojni profesor Dušan Pirjevec rekel »navadna slovenska foušija«.

Jože Javoršek ima pač povsem prav, ko si je svest svoje splošne osovraženosti. Simptomatičen, čeprav skrajno naiven pa je bil njegov up, da bo morda spričo svojega nasprotovanja elitnemu in tabuiziranemu modelu slovenske kulture, kot ga pač vidijo in tudi gojijo nekateri znani slovenski razumniki, doživel odobravanje in priznanje pri kakšnih slovenskih politikih.

Kot da Javoršek sploh ne ve, za kaj pri stvari gre, kot da ne razume jedra idealizma slovenske kulture, ki že vsa leta pride (kot alibi ali reč kompenzacije) še posebno prav realizmu vseh slovenskih dnevnih politik. Kot da ne bi vedel, kako je prav za razmerja v slovenski kulturi značilno, da je levica v njej pravzaprav (skrajna) desnica in da je edini levi revolt (tudi oporečništvo ali celo korenita prevratnost) tukaj možen — paradoksalno — le s položaja, ki bi ga glede na splošno usmerjenost naše družbe lahko označili za (opozicijsko) desnico. Kot popoln tujec, padalec, zoprnež, policaj je zato v tem prostoru sprejet vsakdo, ki se ukvarja na primer z marksističnim razumevanjem vrhunske dediščine estetike nemške klasične filozofije in njenih sopotnikov.

Javoršek pa naivno toži, češ da ga »oblastniki«, ki sodijo v legendarni del naše zgodovine (na str. 114 Adamovega jabolka omenja Zdenko Kidričevo, Lidijo Šentjurčevo, Ivana Mačka in Vido Tomšičevo) komaj pogledajo, saj je, kot piše sam, zanje nič. On sam, neskončno čist, nedolžen, blag in lep pa jih tako zelo ljubi, in tej prečudoviti ljubezni, ki pri ljubljenih osebah očitno ne doživlja nikakršnega odmeva (niti vrnjenega vročega pogleda), bi zato lahko rekli — nesreča.

In kako je pravzaprav s temi »oblastniki« v knjigi sami, kaj sploh z njo je, da govori tudi o teh čudaških, dobro hranjenih in domnevno skrajno pomembnih Slovincih? *Adamovo jabolko* (letos ga je izdala celovška založba Drava, opremil Bard Iucundus) je literarni (prozno oblikovani) dialog, torej nenavadna zvrst, polna dialektičnih obratov, nasprotovanj, tkanja in razdiranja misli tudi na robu protislovja. To je besedilo — pogovor med piscem te knjige in prijateljem njegovega pokojnega sina Svita, ki si je na pragu prve zrelosti domnevno sam vzel življenje. Pobuda za pogovor je prišla od sinovega prijatelja, ki si je v trenutku prelomne odločitve v svojem življenju, ko je sklenil pretrgati nekatere pomembne zasebne zveze z domačim okoljem in odpotovati daleč proč od domovine, zaželel tega dvogovora, vprašanj in pojasnjevanj, trenutka streznitve pač.

Brezimni pišček sogovornik je človek iz ne-javorškovega sveta, torej okolja, ki je, kot smo ob avtorjevih besedah že zapisali, sovražno in prezirljivo do tega pisatelja, hkrati pa je ta svet tudi nenehni predmet Javorškovih, pogosto zelo zasebno obarvanih, ihtavih, tudi bombastično stiliziranih napadov. Pri tem mislimo na nekatere slovenske kulturne delavce in ustvarjalce (od T. Kermaunerja in V. Zupana do urednikov in poglavitnih sodelavcev nekdanjega Prostora in časa ter sedanje Nove revije), ki so po Javorškovi sodbi krivi za moralno, intelektualno, kakovostno in revolucionarno neuspešnost današnje slovenske kulture; še več, pisec *Adamovga jabolka* in *Nevarnih razmerij* jim celo očita daljnosežni kvarni vpliv na celotno slovensko intelektualno življenje in, razumljivo, tudi na mladino. Pišček sogovornik naj bi bil zato predstavnik tiste — na Slovenskem dovolj vplivne (vsaj Javoršek jo jemlje še posebno zares) družbene skupine, ki je kar se da na kratko opravila z nacionalnim vprašanjem, tako obvezujočim za nas Slovence, in se navdušila za procese planetarizacije, utemeljene na novih medijih, informatiki in drugih dosežkih znanstveno-tehnične revolucije.

To, vsekakor zanimivo nasprotje med piscem in njegovim sogovornikom, dovolj jasno opisano že na prvih straneh tega teksta, je zato zanimiv in, razumljivo, razburljiv impulz za dialektični tok pripovedi, poln kolizij, nesporazumov, nepremostljivih razhajanj, vnaprejšnjih zoprnosti med njegovima nosilcema. Zato imamo nenehno opraviti z dovolj napetim, berljivim besedilom, ki je praktično brez večjih epizod; njegov osrednji tok je osredotočen le na ta dvogovor, časovno in prostorsko vezan na večerno-celonočni obisk tega mlajšega človeka na piščevem, v hrani in pijači gostoljubnem domu.

In o čem se pogovarja pa tudi prepira ta dvojica (razumljivo, da ne bomo rekli slovenska Sokrat in Platon, ko pa sta naša govorca po bogastvu in odprtosti svojih misli tako oddaljena od svojih antičnih zgledov), kako njun pogovor pravzaprav poteka? Že takoj naj omenimo, da govori predvsem eden izmed njiju in ne bo težko uganiti, kdo je to. *Adamovo jabolko* je pač Javorškova izpovedna proza, v njej pa si je pisec izprosil, ali, bolje, izbral gosposko vzvišen, vseveden in hkrati kristalno čist položaj. V tem delu ima besedo predvsem gostitelj sam; mlajši sogovornik je pravzaprav privlečen za lase, opravlja le vlogo nekakšnega deusa ex machinae, kajti vsa dialektična napetost razhajajočih se mnenj, vsa dialoškost kot taka je oblikovana in ubesedena izrazito po pisateljevem izboru, načelu členitve in zamisli. Gost, ves čas pripovedi maltretiran, v vsem preglašen, tudi opit sogovornik postane nekakšen polni subjekt tega dialoga le v njegovem koncu, ko pojasni dogajanje za pisca tega dela očitno še sedaj boleče sinove smrti. In še takrat mu besede, ki pojasnjujejo, da je njegov mladenič umrl po nesreči sredi objestne mladeniške obešenjaške igre, prišepne pravzaprav pisec sam, ki mu je bilo, kot zatrjuje v besedilu, že tako in tako jasno, da je njegov sin umrl po nesrečnem naključju, oziroma celo uboju, ki so ga zakrivali sovrstniki, in da zato ni nikakršen samomorilec.

Adamovo jabolko je torej izrazito javorškovska izpovedna proza; drugih polnih subjektov v tej pripovedi pač ni, zato ni ne roman ne drama, kvečjemu je lahko tragedija in (verjetneje) farsa določenih mnenj, idej in pričanj. Prav v tej dialoški konstelaciji je škoda, da je tako. Tudi umetniško vredno delo bi lahko postalo to besedilo, le da bi pisec dopustil besede (njihov razvoj, stopnjevanje, lahko tudi padec) drugega.

Velika večina besed je torej avtorjevih, govorijo pa ... Da, po svoji vsebinski, substancialni razsežnosti je ta knjiga pravzaprav zanimiva. Poleg že tradicionalnih Javorškovih tem, kot so polemična razmišljanja o Kermaunerju, Pirjevcu, Kocbeku in Zupanu, so v tem delu v igri tudi njegovi dovolj zanimivi samogovori o narodnem vprašanju, problemih jezika majhnega naroda, splavu pri Slovencih, o t. i. Dolomitski izjavi in usodi krščanskih socialistov v OF med drugo svetovno vojno, piščevem odnosu do beograjske Politike in Beograda nasploh, pa še bi lahko naštevali te morda za koga še zanimive teme, premišljene in pojasnjene ob obilni in elitni večerji. Pisec omenja celo svoje srečanje z zanj svetniškim Edvardom Kardeljem, kateremu je ob neki priložnosti zaupal vse, kar je vedel o spletkah, sektaštvu in drugih ekscesih pri svojih soborcih na Dolenjskem in Beli krajini. Avtor, ki v tem besedilu zoprn reklamira svojo moralno čistost (in neoporečnost, kakopak) se potem postavlja s tem ovaduštvom in razburljivo zapiše: »A ko sva ležala pod isto odejo in nisva mogla spati, sem mu še kar naprej šepetal in mu verjetno razdiral najčudovitejše sanje, kar jih je sanjal v svojem življenju. Vendar nikdar nisem niti za hip pomislil, da se igram z ognjem, zakaj na Kardeljevem mestu bi marsikdo potegnil pištolo in me utišal. Ampak Kardelj je verjetno pravilno ocenil, da ima opravka s popolnoma nedolžnim človekom, ki mu lahko verjame, saj ni zmožen nobene politične spletke« (str. 123).

Omenili smo že avtorjeve tradicionalne teme (nekakšen polemičen železni repertoar), prisoten tudi v tem delu. Je tokrat Jože Javoršek povedal kaj novega ali kako drugače osvetlil tista področja slovenskega kulturnega in javnega življenja, na katera — vsaj po piščevi sodbi — usodno vplivajo Kermauner, Zupan, pisci Nove revije in posthumno še vedno tudi Kocbek in Pirjavec? Pravzaprav je, predvsem na mestih, kjer mojstrsko in pretresljivo lepo piše o Tarasu Kermaunerju. Če velja za nekatera Cankarjeva besedila, da so — metaforično rečeno — spomenik pisateljevi materi, potem je *Adamovo jabolko* gotovo nekakšen spomenik esejistu in literarnemu kritiku Tarasu Kermaunerju, saj se ta pisec pojavlja v njem kot ena najpomembnejših oseb slovenske novejši zgodovine, hkrati pa še v vsej svoji najgloblji in pretresljivi hamletovski usodnosti. »Kot sin Dušana Kermaunerja je že kot otrok doživljal prve spore z oblastjo. Ker je imel njegov oče spomladi 1941 ob že obstoječi OF v glavi idejo svoje osvobodilne fronte, je prišel v tragičen spopad z vodstvom komunistov, kar je njegovo življenjsko in politično kariero, ki naj bi bila vodilna, za zmeraj strlo. Tarasa Kermaunerja so že v prvih časih revolucije člani ilegalne OF gledali postrani in mu odrekali kakršnokoli zaupanje. (...) Že v mladosti se je izoblikoval v neke vrste Hamleta in nato mrzil vse tiste ljudi in organizacije, ki so »vzele« oblast njegovemu očetu ter njegovega očeta potisnile ob zid, iz glave pa mu izbile politične ambicije. Kermaunerjevskega Hamleta je poslej zanimalo samo tisto, kar je bilo tako ali drugače sprto z oblastjo, kar je lahko oblasti »nekaj zagodlo«, kar ji je »šlo na živce« ali kar jo je lahko kakorkoli ogrožalo« (str. 89, 90).

Spoštovanje, celo naklonjenost lahko ob tem opisu začutimo do tega veliko piščega esejista. Kdo bi si ne zaželel moralnega in častnega lika, ki mu ga v tej knjigi podarja Javoršek, vendar pa smo ob tem opisu, pravzaprav celo nekakšni diagnozi, v veliki zagati. Kdor pozorneje razmišlja o problemih revolucije, umetnosti in politike, lahko namreč močno podvomi, da je mo-

ralno čisti, katarzni Kermauner izbral pravilno pot, namreč tisto, s katero bi lahko kakorkoli ogrozil družbeni in politični ustroj, ki je nekoč onemogočal njegovega očeta, nedvomno pomembnega slovenskega misleca, znanstvenika in marksista.

Kako temeljito se Javoršek moti, ko skuša v Tarasu Kermaunerju odkriti nekakšnega velepomembnega oporečnika, ki skuša preobrniti današnjo slovensko in jugoslovansko resničnost, zbrisati Ustavo SFRJ, Statut ZKJ, Kardeljevo dediščino in si, domnevno, prizadeva za našo vključitev v atlantski pakt (str. 180). Taras Kermauner kot nekakšen generalni sekretar demobilizatorjev moralnih sil slovenske revolucije torej? Smešno, kaj drugega. Ali ni v resnici prav Kermauner nekdo, ki je nad vse potreben slovenskemu političnemu establishmentu, zacementiranemu obstoječemu kot takemu? Če so Javoršku slovenska revolucija naša (slovenska in jugoslovanska) leta 1941, 1948, 1952, 1966, Ustava iz 1974. leta, Zakon o združenem delu in Kardeljeve *Smeri*, torej dogodki, ki vzpostavljajo našo socialistično samoupravno resničnost, kakršna pač je, potem ne nastopa nasproti njej Taras Kermauner kot nikakršen kontrarevolucionar, ampak le kot njen lojalni, vdani sopotnik, da ne rečemo celo sodelavec.

S svojimi lepimi, zanimivimi, tudi razburljivo berljivimi esei, v katerih je favoriziral pozorno zanimanje zdaj za modni ludizem zdaj za reizem pa tudi letrizem, karnizem in pesniški socialistični realizem, je na desetine razboritih mladih razumnikov modno speljal proč od prevratniških početij, nevarnih obstoječemu. Pogumno jih je vpeljal v slovensko pesniško, prozno, dramatsko čisto idealiteto, jih kulturno prepodil k verzifikacijam ali (posredno) namestil kot dramaturge in umetniške vodje eksperimentalnih gledališč. Številni med njimi bi se sicer morda izobrazili v (proti)revolucionarje, jakobince, trockiste, teroriste, šli bi na ulice (vsa Ljubljana bi bila ena sama »Aškerčeva«), nastavljali bi bombe, agitirali pred Litostrojem, Kemično tovarno Moste, snubili delavke Tobačne tovarne ali se spečali z agenti tujih obveščevalnih služb... Tako pa so zdaj bodisi bivši pesniki bodisi dramaturgi, delavci ljubljanske televizije, skorajšnji predsedniki izvršnih svetov nekaterih slovenskih občinskih skupščin.

Taras Kermauner pač stoji na poziciji previdnega, vsaj konstruktivnega, postopnega odkrivanja tabujev obstoječe stvarnosti; všečnostno le navidezno opozicijsko, saj kozmetično nenevarno sega zdaj pet odstotkov bolj levo od levega, zdaj prav toliko bolj desno od skrajno desnega, le da je malo drugače od oguljeno uradnega. Preprosto gre za logiko »previdno si upati malo več reči«. Dejanske stvari, ki bi lahko spremenila obstoječe, ga kakorkoli ogrozila, pa Kermauner ne imenuje; morda tudi ne vidi ali noče videti.

Ime kontrarevolucionar (to lastnost mu pripisuje Javoršek) bi si Kermauner zaslužil le v trenutku, ko bi morebiti delavni Albanci, Muslimani, Hrvati in Slovenci v SR Sloveniji (torej tu živeči delavski razred) zahtevali korenite spremembe obstoječih centrov odločanja (spricho svojega sedanjega težkega, gmotno nevzdržnega in ustvarjeni presežni vrednosti neustreznega položaja) in prešli v oborožen razredni boj zoper družbene privilegije.

Kermaunerjev pomen za sodobno ne-pesniško in ne le (poklicno, polpoklicno, ljubiteljsko zagrizeno) kulturno usmerjeno slovenstvo pa je v resnici neznan. Ti ljudje tu med Adrijo, Alpami in Panonijo živijo pač že dolgo neko samosvoje, še vedno dokaj evropsko in sodobno življenje, v katerem dobiva vedno večji pomen informatika, televizija, video, zabavna elek-

tronika, disco glasba in disco družabnost, šport v razponu od trima do vrhunskega (alpsko smučanje, plavanje), alpinizem, množično planinstvo in popotništvo, navtika, urejanje sodobnih domov pa tudi kreativno visoko strokovno in industrijsko delo, kibernetika, marketing, kulturno zanimanje za zgodovino, svet in znanost. Kermauner in Javoršek (oba zastopata podoben pojem tradicionalne elitistične kulture) pa sta mogoča kot boga, torej v svoji naglašeni velepomembnosti le v nekakšni večerniški civilizaciji, bistveno povezani s t. i. guttenbergovo epoho in zato tudi s Primožem Trubarjem.

Omenili smo že poseben piščev položaj v obravnavanem delu, njegovo vsevednost v pogovoru s sobesednikom; z besedo, dvema se je potrebno ustaviti še ob avtorjevi deklarirani moralni čistosti in pravičnosti. Javoršek kot pglavilni subjekt tega dela namreč avtobiografsko opisuje krivice, s katerimi ga nenehno šiba okolje, saj ga zapira, sramoti, mu odžira zaposlitve (tudi po tem se domnevno loči od razvajanega Kermaunerja, ki naj bi mu — kot nas seznanja pisec Adamovega jabolka — oblast ponudila vsa mogoča in nemogoča vplivna dela in naloge) in mu nazadnje, to je pravzaprav sklepna misel te knjige, umori še sina. Izpoved njegovega sogovornika, po kateri je bil tudi njegov sin pravzaprav žrtev okolja in ne v tistih slovenskih časih pač modni samomorilec, je kot nekakšna pika na i piščeve moralne čistosti, ki jo zdaj s tem pojasnilom o nesrečnem naključju ne bremeni več ničesar. Pisec Adamovega jabolka je pač angel, pravičnik, nekakšen dobri duh sredi sprijenih Tarasov in Vitomilov.

Ne le da se bralcu upira takšno čistunstvo, tudi epizodo, kjer je opisana razlaga domnevne smrti na podlagi nesrečnega naključja med obešenjaško igro s sovrstniki, lahko celo odločno odkloni, kajti če je le za lase privlečena hipoteza ali ugibanje, potem je to očetovo vtikanje v posmrtni sinov lik odvratno nasilno. Morebitna moška sinova odločitev za samomor je namreč moralno pomembnejše dejanje od udeležbe v neodgovorni igri brez srečnega konca.

Adamovo jabolko je tekoče berljiva knjiga, pa čeprav nas pisec utruja s številnimi oguljenimi, celo arhaičnimi temami. Pri tem ne mislimo samo na tiste, povezane s Kermaunerjem in sinovo smrtno usodo, ampak tudi na mesta, na katerih razlaga nekatere svoje poglede na vprašanja slovenstva in njegove kulture. Piščevo miselno obzorje je tukaj ozko, tudi temno; skozenj ni videti daleč naprej. Slovenci pa se bodo morali že kmalu dovolj korenito opredeliti tudi do tako usodnih dilem tega časa, kot so ekološke in mirovnogibanjske alternative, vprašanje terorizma in oboroženega razrednega boja, svetovnega informacijskega sistema, panislama, delavskega internacionalizma, katoliškega preporeda in drugih izzivov modernih družb in znanosti. Zadeve tradicionalne kulture so komaj še delec v mozaiku današnjih odločitev.

Obravnavano delo torej beremo, umevamo in razlagamo kot avtobiografsko prozo. Javoršek je tudi Javoršek v Adamovem jabolku. Toda kaj če vsaj za nekaj trenutkov pozabimo na tega jeznoritega razumnika in Parižana ter začnemo umevati to literarno delo v vsej njegovi literarnosti, razumljeni v smislu hartmannovsko-ingardnovskega samosvojega modalno-ontološkega položaja, namreč, da so osebe in dogodki v tekstu pravzaprav irealni liki, in je naše početje naivno, celo histerično poenostavljeno, če jih — kolikor je Adamovo jabolko pač književna umetnina — neposredno povezujemo z realnimi ljudmi in njihovimi življenjskimi izkušnjami, zgodami in nezgodami.

Prva oseba pripovedi v tem delu torej kot nekakšen kralj Arthur, Macheth ali celo miloška Venera?

Zamislimo si celo nekakšnega bralca — tujca tega dela, kakšnega Francoza, morda Afričana ali celo somozista? Njegovo morebitno prvo branje te knjige bi zanj gotovo pomenilo razočaranje. Nič posebnega, bi si mislil. Dolgčas, komaj bi našel v njej kaj vrednega kakšne večje pozornosti, kajti vse je na prvi pogled in sluh zgolj karikirano, zanimivo pač za tiste, ki z lahkoto ugotavljajo podobnost oseb v besedilu z realnimi, sicer še kar zanimivimi Slovenci. Šele morebitno drugo ali tretje tujčevo branje — predvidevamo, da bi bil dalj časa zaprt kje v Sremski Mitrovici spričo vohunjenja v neposredni bližini nekaterih skritih jugoslovanskih vojaških letališč — bi zanj, iznenada, postalo zanimivo, vredno pozornosti, tudi potrpljenja, navzlic dokaj povprečni stilizaciji.

Tujec bi se zgrozil, celo prestrašil, ko bi, vztrajaje sicer na hladni distanci do oseb in dogodkov tega dela, spoznal: videti je, kot da se v Adamovem jabolku pojavljajo ljudje, ki ždijo pravzaprav v škatli, v zaprtem, s šest kilogramov žebeljev zabitem zaboju. Ta zamejeni, zanje, razumljivo, pretesni prostor — past je nekakšno protiatomsko zaklonišče, ki tiči nekje globoko, globoko pod zemljo. Morda so se njegovi prebivalci zatekli vanj ob kakšnem lažnem alarmu že leto, dve po tistih grozljivih gobah in sevanju nad Hirošimo in Nagasakijem, potem pa so preslišali vsa zavijanja siren, da je nevarnosti (že davno) konec oziroma da je sploh ni bilo. Niso se hoteli povzpeti na površje. Ni jim bilo do vrnitve v svetlobo. Tudi sedaj nikakor nočejo ven — in da si tega ne želijo, jih mora razumeti tudi vsak dobromisleči tujec. Preprosto so se odločili za to, da se gnetejo v podzemnem tropu, vztrajajo v teh prečudnih približevanjih in le navideznih (konjunkturnih) razhajanjih, tudi žretju in obiranju drug drugega.

In kako preživijo, s čim se hranijo, kaj je tisto, kar jim omogoča to prečudno z vsemi logikami tega sveta sprto preživetje? Liki preteklosti so to, dogodki in osebe, ki so že odživel svoj čas, ti skrivnostni jamarji in zabojnikarji pa jih kličejo nazaj v življenje, se prepirajo o tem, kaj bi bilo, če bi prevladalo ali se celo uresničilo stališče (zamisli, ideja) kakega med njimi? Za zmerom so pač daleč daleč pahnjeni proč od sončne sedanjosti, bivanja in opredeljevanja v zanje očitno drugem svetu.

In bralec-tujec-zapornik? Kako je z njim? Bo uspel v branju — spoznanju, da je ta polharska družba v nekakšnem atomskem zaklonišču omejena praktično samo na slovenske literate in politike; na svojevrstno ljubezen in sovraštvo med njimi. Vsi Slovenci pač niso preslišali sirene ali, bolje, stolničnih zvonov, da je nevarnost že mimo. Ni jih spodaj. Niso udeleženi v teh nenavadnih ozarjenih toplih stikih, zbliževanjih, objemanjih, jasno pa, da spričo majhnega prostora tudi sovraštvu med slovenskimi literati, ki si na moč želijo postati politiki, in politiki, ki bi vso svojo — kakopak da bedno, neučinkovito — politiko takoj zamenjali za opazno uvrstitev v lepo slovensko književnost in njeno zgodovino.